
Nova izdaja Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja (Ljubljana 2006)

Janez Keber

IZVLEČEK: V prispevku je predstavljena posodobljena izdaja Slovensko-nemškega slovarja Maksa Pleteršnika (v dveh knjigah in na zgoščenki). To je po prvi izdaji v letih 1894–1895 tretja izdaja tega slovarja, poimenovana kot transliterirana. Leta 1974 je namreč Cankarjeva založba izdala reproducirani ponatis Pleteršnikovega slovarja s spremno besedo na koncu II. dela, ki jo je napisal dr. Rudolf Kolarič. Ocenjevalec meni, da bo posodobljena – transliterirana izdaja zlasti z elektronsko verzijo in njenim iskalnim programom izredno dragocen pripomoček vsem raziskovalcem slovenskega besedišča. Ugotavlja pa tudi, da pri posodabljanju slovarja niso bile izkoriščene vse možnosti.

Maks Pleteršnik's Slovenian-German Dictionary: An Updated Edition in Two Volumes and a CD (Ljubljana 2006)

ABSTRACT: This article presents the updated edition of Maks Pleteršnik's Slovenian-German dictionary (in two volumes and a CD). This is the third edition of the dictionary, which was first published in 1894 and 1895. In 1974 the publishing house Cankarjeva založba issued a facsimile reprint of Pleteršnik's dictionary with an afterword by Rudolf Kolarič at the end of volume two. This reviewer believes that, especially in its electronic version and with its search engine, this updated edition will serve as a valuable research tool for Slovenian vocabulary. However, it is also noted that not all possibilities were exhausted in updating the dictionary

Knjižno izdajo Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja v dveh delih (prvi del A–O, drugi del P–Ž) je uredila Metka Furlan, medtem ko je digitalizacijo in tehnično uredništvo opravila Helena Jazbec, izmenjalni spletni format pa Primož Jakopin. Pri končnih korekturah je sodelovalo 29 raziskovalcev ISJ. Izdajatelj tretje izdaje, ki je izšla v zbirki *Slovarji*, je ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, založnik pa Založba ZRC, ZRC SAZU. Urednice elektronske izdaje na cederomu so Metka Furlan, Helena Dobrovoljc in Helena Jazbec. Računalniško pripravo in izdelavo programov je opravil Amebis d. o. o. Kamnik, opremila Milojka Žalik Huzjan.

Moj namen je na kratko predstaviti knjižno izdajo Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja, elektronsko izdajo pa le sporadično. To je namreč precej izčrpno opisal kolega Kozma Ahačič v Književnih listih dnevnika Delo v sredo, 6. septembra 2006 (str. 20) v članku z naslovom *Pleteršnikov slovar na cederomu, Pomemben dosežek elektronskega slovaropisja*.

Tretji, tj. transliterirani izdaji *Slovensko-nemškega slovarja* Maksa Pleteršnika je uvodno besedo z naslovom *Slovarju na pot* napisala Metka Furlan. V njej med drugim poudarja, da ta slovar še vedno ostaja največja, najbolj izčrpna slovarsko urejena zbirka slovenskega besedja. Medtem ko je *Slovar slovenskega knjižnega jezika* najpomembnejši slovar sodobnega knjižnega jezika, pa nam Pleteršnik med drugim nadomešča zgodovinski slovar, ker dokumentira vire in čas, ko se je posamezna beseda pojavila v knjižni slovenščini, jezikoslovcem doma in po svetu služi kot največji slovenski narečni slovar, ima pa tudi prvine etimološkega slovarja. Zapomniti si velja tudi uredničine besede, da je Pleteršnikov slovar veliko več kot slovensko-nemški slovar, je **zlata knjiga slovenskega besedja in slovenističnega slovaropisja**, slovenska zaščitna znamka med slavisti vseh dežel. Tretja izdaja v prijaznejši transliterirani obliki in v elektronski obliki bo še bolj učinkovito omogočala prepoznavanje in uporabo bogatega gradiva, ki ga je Pleteršnik zbral v edinstvenem tezavrusu slovenskega jezika.

Uvodni besedi urednice sledijo Pleteršnikove *Pripomnje* (str. III–X), *Znamenja* (str. XI), *Kratice* (str. XII–XVII). Zatem je osrednji slovarski del (**Prvi del A–O**, str. 1–878; **Drugi del P–Ž**, str. 1–967). Na koncu drugega dela so **Dodatki in popravki** (str. I–VIII). Število strani slovarskega dela ter dodatkov in popravkov se v primerjavi s prvo izdajo nekoliko razlikuje (v prvi izdaji: **Prvi del A–O**, str. 1–883; **Drugi del P–Ž**, str. 1–978; **Dodatki in popravki**, str. I–VIII). Število strani v tretji izdaji je torej manjše. Domnevamo lahko, da zaradi drugačnih črk oziroma predvsem zaradi transliteracije gotice v latinico.

Za poglavjem **Dodatki in popravki** na koncu drugega dela je dodana izčrpna in poučna študija urednice Metke Furlan z naslovom **K TRANSLITERIRANI IZDAJI PLETERŠNIKOVEGA SLOVARJA** s podnaslovom **O PLETERŠNIKOVEM SLOVARJU SKOZI ČAS** (str. I–XIII). Vsebina študije je okvirno podana in prepoznavna z naslovi naslednjih poglavij: **Pleteršnikov slovar v sodobni preobleki** (str. II), **MAKS PLETERŠNIK (1840–1923)** (str. II–III), **Pleteršnikovo pravopisno delo** (str. III), **Pleteršnik – klasični filolog in slavist** (str. III), **Pleteršnikova skrb za slovenstvo** (str. IV), **Pleteršnikovo udejstvovanje pri Slovenski matici** (str. IV–V), **SLOVAROPISNI NAČRT SLOVENSKEGA DRUŠTVA** (str. V), **Cigaletove nemško-slovenski slovar – uresničitev prvega dela slovaropisnega načrta** (str. V–VI), **Wolfova slovarja** (str. VI), **Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar – uresničitev drugega dela slovaropisnega načrta** (str. VI–VIII), **PLETERŠNIKOV SLOVENSKO-NEMŠKI SLOVAR – TEZAVER ZA VEČNO?** (str. VIII–IX), **Pleteršnikovo dopolnjevanje lastnega slovarja** (str. IX–X), **TRANSLITERIRANI PLETERŠNIKOV SLOVAR** (str. X), **Od Pleteršnikovega originala do elektronske zbirke** (str. X–XI), **Transliterirana izdaja Pleteršnikovega slovarja in original** (str. XI–XIII). Študijo dopolnjujejo **VIRI IN LITERATURA** (str. XIV–XV).

Na koncu drugega dela je dodano še poglavje **ZEMLJEPISNE OZNAKE V**

PLETERŠNIKOVEM SLOVARJU, ki sta ga napisala Metka Furlan in Silvo Torkar (str. XVII–XXVIII). Karto – zgibanko iz štirih delov v velikosti strani v slovarju k tem zemljepisnim oznakam je izdelal Iztok Sajko. Priložena je zadnjemu poglavju na koncu drugega dela.

Urednična študija ob tretji, tj. transliterirani izdaji, Pleteršnikovega slovarja z elektronsko verzijo je vsekakor zelo dobrodošla tako za nove kot tudi za bodoče ali potencialne uporabnike. Z zanimanjem pa jo beremo ali jo bodo brali tudi dolgoletni uporabniki Pleteršnikovega slovarja, saj je v njej na kratko povzeto to, kar je bilo doslej pomembnega ugotovljenega ali raziskanega v zvezi z njim in njegovim nastankom. Da tega ni tako malo, kaže za študijo navedena literatura. Še bolj popolno predstavo o pomembnosti Pleteršnikovega slovarja bi dobili, če bi naredili statistiko njegove citiranosti v domačih in tujih jezikoslovnih delih. Pri tem je treba poudariti, da je Pleteršnikov slovar izhodišče za vse poznejše slovarje do najnovejšega časa, najbolj očiten pa je njegov vpliv že v enojezičnem Glonarjevem *Slovarju slovenskega jezika*, ki je izšel leta 1936, a je po obsegu bistveno manjši.

V nadaljevanju svojega prikaza se bom na kratko ustavil ob nekaterih delih uredničine študije, dodal pa bom tudi nekaj svojih izkušenj iz vsakodnevne uporabe Pleteršnikovega slovarja in raziskovanja njegovega dopolnjevanja.

O aktualnosti in nujnosti posodobljene izdaje Pleteršnikovega slovarja (transliteracija, elektronska verzija, zaključna študija) urednica zelo prepričljivo in utemeljeno piše v poglavju z naslovom **Pleteršnikov slovar v sodobni preobleki**. Zame kot dolgoletnega uporabnika¹ je velik izziv zlasti elektronska verzija s svojimi številnimi iskalnimi možnostmi, ki prinašajo osupljive rezultate v zelo kratkem času. Že to, kar smo videli na letošnji predstavitvi elektronskih slovarjev Amebisa, obeta zelo veliko. Vsakdo pa bo šele z vsakdanjo uporabo našel in izkoristil možnosti, ki jih ponuja elektronska zbirka. Nekdanje dolgotrajno brskanje po slovarju bo za posamezne opcije nadomestilo le nekaj klikov, pa tudi rezultati bodo veliko bolj popolni in zanesljivi. Zaradi precejšnje računalniške razvitosti slovenskega prostora se bodo zlasti mladi precej bolj zgodaj kot starejše generacije lahko spoznali s tako vsestranskim slovarjem, kot je Pleteršnikov.

O zgodovini nastajanja Pleteršnikovega slovarja se je mogoče poučiti iz poglavij **SLOVAROPISNI NAČRT SLOVENSKEGA DRUŠTVA, Cigaletov nemško-slovenski slovar – uresničitev prvega dela slovaropisnega načrta (Wolfova slovarja, Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar – uresničitev drugega dela slovaropisnega načrta**. Aprila leta 1848 ustanovljeno Slovensko društvo v Ljubljani – to je od 6. junija vodil Janez Bleiweis – je na seji 8. junija sklenilo, da je njegova prva naloga "naprava slovenskega besednika", ki naj bo "mali, pa kolikor je moč popolni besednik v dveh delih (slovensko-nemški in nemško-slovenski)". S tem je ponovno

¹ Pleteršnikov slovar sem začel vsakodnevno uporabljati v Bezlajevi etimološki delavnici. Tudi iz njegovega odnosa do tega slovarja sem kmalu spoznal, da je nepogrešljiv pri etimoloških, leksikoloških in drugih raziskavah slovenskega jezika. Ko je leta 1974 izšla reproducirana izdaja, sem Pleteršnikov slovar lahko uporabljal tudi doma. Šele precej let kasneje, ko sem že delal v Leksikološki sekciji ISJ, mi je v antikvariatu v Nazorjevi uspelo dobiti prvo izdajo. Ta po dobri čitljivosti prekaša tudi tu obravnavano tretjo izdajo, ne more pa se seveda primerjati z elektronsko verzijo.

oživelo prizadevanje, ki sta ga v 18. stoletju poskušala udejanjiti Blaž Kumerdej in Anton Vodnik s svojima nemško-slovenskima slovarjema, ki sta ostala v rokopisu. Pobudo za to pa je že leta 1846 v Novicah podal Oroslav Caf. Po pozivu k zbiranju gradiva je Metelko izročil Vodnikov rokopisni slovar, ki sta ga po pesnikovi smrti 1819 hranila z Ravnikarjem, svoje gradivo pa sta izročila tudi Ravnikar in Caf. Dela za slovar so potem uspešno potekala, po ukinitvi Slovenskega društva 1852 pa je kazalo, da bo delo ostalo nedokončano. Dne 28. decembra 1853 je Janez Bleiweis uspel pridobiti mecensko podporo sicer slovaropisnemu načrtu že prej naklonjenega škofa A. A Wolfa, ki je bil Vodnikov učenec. Obljubo o mecenstvu je ta zapisal tudi v oporoki 17. avgusta 1858. S tem so bile rešene finančne težave glede izdaje obeh delov slovaropisnega načrta. Uredništvo nemško-slovenskega slovarja je leta 1854 prevzel Matija Cigale in leta 1860 je izšel *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* v dveh delih na 2012 straneh. Ime mecena škofa Wolfa je bilo na hrbtu in na notranjih naslovnicaht tako na Cigaletovem nemško-slovenskem kot poznejšem Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju. Zaradi tega so oba slovarja imenovali tudi *Wolfova slovarja*.

Uresničitev drugega dela načrta Slovenskega društva je bila precej ovinkasta in zato dolgotrajna, zaznamovana z vprašanjem, kako naj bo slovar urejen, z večkratno zamenjavo urednika oziroma urednikov in celo s predlogom, naj bi njegov izid preložili. Končno je škof Pogačar urejanje slovarja z dekretom dne 22. februarja 1883 predal Maksu Pleteršniku, ki je kmalu dokončal rokopis, tako da so se leta 1892 začele priprave za tisk. Prvi snopič Slovensko-nemškega slovarja je izšel tik pred novim letom 1893. Leta 1895 je izšel zadnji, triindvajseti snopič² in po 47 letih je bil drugi del slovaropisnega načrta uresničen.

Kot slovaropiscu in leksikologu se mi zdi pomembno opozoriti tudi na poglavje **Pleteršnikovo dopolnjevanje lastnega slovarja**. Dopolnjevanje in posodabljanje slovarjev je v slovaropisju v svetu že dolgo uveljavljena praksa. To velja posebno za narode z dolgim in močnim leksikografskim izročilom in velikim številom za to usposobljenih raziskovalcev, npr. za Francoze, Angleže, Nemce. V Sloveniji smo danes v tem pogledu zelo zamudniški, saj smo se šele proti koncu 20. stoletja začeli lotevati dopolnjevanja in posodabljanja *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ta trenutno poteka v projektu *Slovar novejšega besedja* v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik. Prav v tem zvezku *Jezikoslovnih zapiskov* je objavljen prvi del (A–O) seznama novejšega besedja. Da pa so v slovenskem prostoru na slovarsko dopolnjevanje in posodabljanje mislili že pred več kot sto leti, dokazuje živahna leksikografska dejavnost ob koncu 19. stoletja, ko je izšel Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar*. Njegov izid je vzpodbudil mnoge zbiralce besed z različnih področij Slovenije. Ti so v nadaljnjih letih v revijah, časopisih, knjigah objavili precej zbirk besed, s katerimi so želeli dopolniti Pleteršnikov slovar.

Ko je od decembra leta 1892 dalje slovar začel izhajati po snopičih, Pleteršnik

² Izhajanje slovarjev postopno v snopičih se je ponovilo tudi kasneje, npr. pri izhajanju Glonarjevega *Poučnega slovarja*. Tudi ta je izšel v dveh delih, pred tem pa je od septembra 1929 do oktobra 1932 izšlo kar 38 zvezkov, ki so na naslovni strani opremljeni tudi z različnimi latinskimi citati.

ni prenehal s svojim slovaropisnim delom, ampak je v svoj interfolirani izvod še med izhajanjem slovarja sproti beležil popravke in dodatke. Nekaj teh vsebujejo *Dodatki in popravki* na koncu drugega dela slovarja. Podobno kot Pleteršnik je v svoj izvod Pleteršnika pripisoval nove besede, pripombe, dopolnila, pripise tudi Anton Breznik. Oba izvoda hrani NUK. Iz njih sta leta 1957 in 1958 Jože Stabej in Jože Velikonja te pripise izpisala na listke. Vseh je 26.300 in so shranjeni v 8 kartotečnih škatlah v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik, kjer so tako kot drugo slovarsko listkovno gradivo dostopni tudi zunanjim interesentom. Gradivo sem med stotinami drugih škatel z gradivom »odkril« okrog leta 1980 v eni od sob takratne historične sekcije Inštituta za slovenski jezik.³ Pleteršnikove pripombe je na 8.840 listkih izpisal Jože Velikonja, Breznikove pripombe v Pleteršniku pa na 17.440 listkih Jože Stabej. Na večini so k posameznim iztočnicam Pleteršnikovega slovarja pripisani novi pomeni, dodani viri in zgledi. Med Breznikovimi in Pleteršnikovimi pripisi je tudi **5623** novih besed. Število novih besed je po posameznih črkah naslednje: A 22, B 274, C 75, Č 123, D 186, E 10, F 93, G 182, H 108, I 118, J 65, K 356, L 135, M 262, N 337, O 392, P 954, R 217, S 477, Š 192, T 169, U 128, V 291, Z 348, Ž 109. Nekaj teh besed je možno najti v Besedišču slovenskega jezika, vendar imajo te v obravnavanih pripisih večjo vrednost, ker so večinoma razložene in dokumentirane z viri. Določeno število Pleteršnikovih in Breznikovih novih besed je tudi že v SP 62 in v SSKJ. Med novimi besedami prevladujejo narečne. Breznik in Pleteršnik sta jih našla sama ali jih povzela iz zbirk drugih zbiralcev in dopolnjevalcev.

Slovaropisno so zanimive tiste besede, ki sta jih Breznik in Pleteršnik pripisala kot nove ali jih dopolnjevala. Iz njih ugotavljamo nekoliko poklicnejši slovaropisni pristop Pleteršnika, dalje njuno izhajanje z različnih narečnih področij, pa tudi, da je imel Breznik na razpolago že več virov in gradiva. V celoti pa je enakih besed, ki sta jih pripisala Breznik in Pleteršnik, zelo malo, npr. **drséla** 'družica pri ženitvi', **mèvše** 'neveden, prismuknjen človek' (Plet.), **naplahtáti** 'nalagati, ogoljufati' itd. Med novimi besedami je tudi veliko izimenskih izrazov, tj. besed, tvorjenih iz rojstnih in drugih lastnih imen. Veliko teh besed je upoštevano že v mojem **Leksikonu imen** (1988, 1996, 2001).

Novim besedam sta Breznik in Pleteršnik pogosto pripisala frazeološke zveze, reke in pregovore, čeprav jih je še več v pripisih k že znanim besedam. Za ponazoritev navajam nekaj primerov: **Stokavnik je čakavnik** P(leteršnik) 'kdor dolgo časa stoka (boleha), dolgo živi'; **le po glavi kaj delati** P 'hiteti z delom'; **iti po po-**

³ Ker sem ugotovil, da je gradivo izredno dragoceno, sem prosil takratnega upravnika F. Jakopina, če ga lahko prenesem v Leksikološko sekcijo, da bi bilo dostopno vsem. F. Jakopin mi je to dovolil in me zadolžil, da o tem gradivu tudi kdaj kaj napišem. To sem po večletnem občasnem pregledovanju gradiva tudi storil s člankom *Breznikovo in Pleteršnikovo dopolnjevanje Slovensko-nemškega slovarja*, ki sem ga prebral na simpoziju leta 1996 v Pišecah in je izšel na str. 96–104 v zborniku z naslovom *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar* (Novo mesto 1998). V tokratnem prikazu bom omenil samo nekatere zanimivejše podatke in ponazoritve, in to z namenom argumentirati misel, da bi se pri kaki naslednji izdaji le upoštevalo tudi to gradivo, zlasti nove besede. Jaz sam imam te nove besede izpisane na klasičen način na listih (takrat je bilo računalništvo še v povojih), kar je bila tudi ena od ovir za njihovo morebitno vključitev v tokratno izdajo.

per. Če gresta ženin in nevesta po poroki na potovanje, pravijo ljudje, da **gresta po poper** B(reznik) (Nov. 1858, 213); **v kot pasti** P ‘poroditi’ (jvzhŠt.), **v križ sva si B** ‘v prepiru’; **raco narediti** B ‘oropati, okrasti’ (Podhom): oštir nam **je pravo raco naredil** (po Gorenjskem, Nov. 1846, 116); **na roko se ženiti** P ‘na to, kar se sproti prisluži’ (Tolm, Štrekelj, LMS 1894, 41).

Že iz kratkega prikaza in navedenih številčk je mogoče ugotoviti, da je lahko Pleteršnikovo in Breznikovo dopolnjevanje Slovensko-nemškega slovarja za zgled tudi sodobnim slovaropiscem.

Velik dosežek nove, transliterirane izdaje Pleteršnikovega *Slovensko-nemškega slovarja* je njegova elektronska verzija. Njena zelo zahtevna izdelava je opisana v poglavju **Od Pleteršnikovega originala do elektronske zbirke**. Digitalizacija Pleteršnikovega slovarja se je začela proti koncu leta 2001, ko je sodelavka Etimološko-onomastične sekcije Helena Jazbec po navodilih začela ročno vnašati Pleteršnikov slovar v za to prirejeno masko. Pri skoraj do polovice opravljeni digitalizaciji je vnašalka opozorila na nov program za optično prepoznavanje znakov *ABBYY Fine-Reader 7.0 Profesional*, ki je bil sposoben dovolj uspešno prepoznati grafične zapise in diakritična znamenja. Ko so mu dodali še program *Pletko*, se je strojno prepoznano besedilo še bolj približalo originalu, tako da je digitalizacija stekla precej hitreje – tudi s pomočjo študentov Oddelka za primerjalno in splošno jezikoslovje Filozofske fakultete v Ljubljani. Sredi julija 2005 je bila digitalizacija Pleteršnikovega slovarja končana. Po zahtevnih korekturah – urednici in vnašalki je pomagalo 29 inštitutskih kolegov in kolegic – je bila konec januarja 2006 elektronska zbirka pripravljena za pretvorbo v izmenjalni spletni format. To delo je opravil Primož Jakopin.

S tem končujem svoje listanje po novi in bralno prijaznejši transliterirani izdaji Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja. Tehtna študija urednice na koncu druge knjige bo nedvomno pripomogla k boljšemu poznavanju slovarja in okoliščin, v katerih je nastal. K lažjemu ter iskalno in uporabno učinkovitejšemu branju Pleteršnikovega slovarja pa bo verjetno odločilno pripomogla elektronska verzija, od katere tudi sam veliko pričakujem, zlasti tudi v kombinaciji z drugimi elektronskimi slovarji, ki so že na razpolago ali še bodo v bližnji prihodnosti.

Urednicam in vsem, ki so sodelovali pri novi izdaji Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja lahko čestitamo za opravljeno delo. V naši slovenistični stroki je zelo malo del, na katera bi bili njihovi ustvarjalci lahko tako ponosni.

Janez Keber, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg. 2, 1000 Ljubljana

E-pošta: keber@zrc-sazu.si